

Dr. sc. Antun Šundalić, dr. sc. Josip Mesarić, Željko Pavić*
Ekonomski fakultet u Osijeku

UDK 323.32:330.47
Izvorni znanstveni članak

SUVREMENI SELJAK I INFORMACIJSKA TEHNOLOGIJA * *

SAŽETAK

Društvo i tehnologija svojim posebnostima određuju kulturu neke epohe, nekoga prostora i naroda koji ga nastanjuje. Suvremenost je primarno određena informacijsko-komunikacijskom tehnologijom (ICT) pa se i društvo često naziva informacijskim društvom, a kultura kulturom informacijskog doba. U takvim je okolnostima teško pronaći životni prostor kao i djelatnost nezahvaćene ICT-om. U ovome članku autori analiziraju intenzitet prisutnosti ICT-a u ruralnom prostoru i poljoprivrednoj djelatnosti Slavonije i Baranje.

Poznato je da se u sociologiji „seljak“ razumijeva kao način života, kultura određenog prostora i vremena. Najčešće ga se određivalo atributom autarkičnosti, kao i čvrstom egzistencijalnom usmjerenošću na prirodu. Danas se „seljak“ izgubio u svom izvornom značenju. Njegov se prostor sve češće određuje „obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvom“ (OPG), a odnos s prirodom izrazito je tehnološki posredovan. Koliko je ta tehnologija – posebice ICT – danas uključena u proizvodnju i način života na OPG-u Slavonije i Baranje, te kakav je odnos prema njoj kod suvremenog seljaka, istražuju autori u ovome radu. Korištena je anketa na uzorku 153 OPG-a Slavonije i Baranje.

KLJUČNE RIJEČI

seljak, obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo, informacijsko-komunikacijska tehnologija, selo, poljoprivreda

* Dr. sc. A. Šundalić redoviti je profesor na Ekonomskom fakultetu u Osijeku; Dr. sc. J. Mesarić izvanredni je profesor na Ekonomskom fakultetu u Osijeku, Ž. Pavić, prof. asistent je u naslovnom zvanju.

** Članak je napisan u okviru znanstvenih projekata MZOS: "Posttranzicijski identitet ruralnog prostora Slavonije i Baranje" (broj 010-0792389-1365), *Integracija domenskih znanja iz područja poljoprivrede i stvaranje novih znanja* (010-000000-3330).

1. Uvod

U suvremenom se društvu pojam „seljak“ najčešće ne koristi u stvarnome značenju samoga pojma. Uglavnom se seljakom naziva svaki onaj koji živi od poljoprivrede, ali se često taj pojam dodjeljuje i stanovnicima sela u pejorativnom značenju¹. Izvorno seljaci su klasa koju obilježava sitna poljoprivredna proizvodnja, ekonomska samodostatnost, niska podjela rada i relativna politička izolacija od urbanih radnika (Abercrombie i dr., 2008:328)². Seljaci su, kao takvi, danas nestali. Industrijalizacija i modernizacija ih je tehnološki i tržišno pretvorila u poljoprivrednike. Poljoprivreda, pak, kao djelatnost je zanimanje mnogih „ne-seljaka“, jer oni u njemu traže plaću, sigurnost egzistencije, a ne životnu djelatnost kojom se potvrđuje kultura jedne zajednice.

Modernizacija je urbano-industrijski projekt promjena koje su trebale značiti razvoj. Selo je neizbježno bilo zahvaćeno tim projektom.³ No, promjene koje su se događale često su se detektirale kao ruralne promjene koje nisu donijele i ruralni razvoj, često su bile stihijne a ne planirane (Cifrić, 1999:388-89). Modernizacija kao kapitalistički razvoj poslije Drugoga svjetskog rata zamijenjen je globalizacijom⁴ osamdesetih godina dvadesetog sto-

1 Stanovnike sela danas se sve rjeđe naziva seljacima, a to upućuje na to da se selo sve manje smatra drugačijim od grada, kao i njegovo stanovništvo u odnosu na gradsko. Samo stoljeće prije selo je bilo autohtono naselje stanovnika-seljaka koje je imalo svoju posebnost glede nastanka i razvoja (Gavazzi, 1991:15). Danas se sve češće govori o „mještanima“ sela, a ne o seljacima. O seljacima govormimo gotovo isključivo u kontekstu poljoprivrede, a kako se sve manje stanovnika sela bavi poljoprivredom, tako ih sve rjeđe i nazivamo seljacima.

2 Henri Mendras navodi posebnost seljaka u odnosu na divljaka i poljoprivrednika kroz obilježja autonomije lokalnoga kolektiviteta, autarkije, nezastupljenost specijalizacije u radu, važnosti domaćinske grupe i sl. (Mendras, 1986:30).

3 Od Drugoga svjetskog rata naovamo vrlo su intenzivne promjene zahvatile selo i poljoprivredu: poslije 1945. poljoprivredom se bavilo 25% radne snage svijeta, a poljoprivreda je davala 20% bruto nacionalnog proizvoda. Danas je u prosjeku 2% uposlenih u poljoprivredi, a poljoprivreda daje 3% bruto nacionalnog proizvoda. (Drucker, 2007:59)

4 R. Swedberg globalizaciju vidi kao poseban stupanj ekonomske organizacije društva u kojemu su državne granice sve manje važne za funkcioniranje kapitalizma, jer sav kapitalistički mehanizam (proizvodnja, raspodjela, potrošnja i reinvesticija profita) djeluje globalno uz podršku političke vlasti. Globalna ekonomija ima sposobnost djelovanja u stvarnom vremenu na planetarnoj razini. (Swedberg, 2006:70)

ljeća. Posebnost globalizacije, kao aktualnog stadija kapitalizma, jest informacijska tehnologija, koja je svijet pretvorila u tehnološku, a onda i ekonomsku cjelinu. Nastupilo je vrijeme informatičkoga kapitalizma i informatičke globalne ekonomije. Ta nova ekonomija, ističe Castells, organizirana je oko upravljačkih i kontrolnih središta koja su u stanju koordinirati, unaprjeđivati i upravljati isprepletenim aktivnostima umreženih tvrtki. Njezina su okosnica razvojna istraživanja i znanstvena otkrića, koja postaju središte svih ekonomskih procesa u proizvodnji, poljoprivredi, energetici ili uslugama različitih vrsta. U konačnici, sve se ovo može reducirati na stvaranje znanja i protok informacija kao esencijalno obilježje informacijske globalne ekonomije. (Castells, 2000:405)

Globalizacijom stvorene okolnosti nisu ostavile prostora za uzmak niti jednoj djelatnosti, dakako niti poljoprivredi. Poljoprivreda je svoju „informatizaciju“ morala pridružiti ostalim tegobama koje su je zadesile na svjetskom tržištu. Seljaka je trebalo globalizacijski osvjestiti kako je nestalo lokalne zajednice preživljavanja. Njegova je egzistencija najednom postala određena članstvima (u WTO-u, EU) i tehnologijom (oprema i znanje), a sve manje prirodnim resursima, naslijeđenim znanjima i posjedima. Uvjeti života u ruralnom prostoru sve se više približavaju urbanim.⁵

2. Metodološki okvir

Istraživanje fenomena informatizacije ruralnoga prostora i okolnosti u kojima i kako se taj fenomen doživljava u slavonskom i baranjskom selu zadatak je ovoga članka. Ograničili smo se na dvije osnovne hipoteze:

H1. Poljoprivredno aktivno stanovništvo Slavonije i Baranje nije dovoljno usmjereno na suvremena tehnološka rješenja u poljoprivredi, a čemu je

5 Sami stanovnici sela pokazuju svijest o promjeni uvjeta života u selu. U istraživanju provedenom u dvadesetak sela Slavonije i Baranje 2008. to je osobito potvrđeno među mladom i obrazovanijom populacijom sela. Iz analize varijance pokazala se povezanost obrazovanja i vizije života na selu. Obrazovaniji vide selo u pozitivnijem ozračju od manje obrazovanih. No to još uvijek ne znači da je selo mladima privlačno kao grad. (Šundalić, 2009:43-54)

uzrok nedovoljna informatizacija⁶ srednjeg i velikog OPG-a i nedovoljna znanja potrebna za suvremena tehnološka rješenja u poljoprivredi.

Osnovu ovakvom razmišljanju daje nam činjenica slabe konkurentnosti hrvatskih poljoprivrednih proizvoda koja može biti različito uvjetovana. To može biti loša politika državnih subvencija, loša struktura posjeda, slaba tehnološka opremljenost i nedostatak korištenje agrotehničkih mjera, niska razina osposobljenosti poljoprivrednika za nove tehnologije, otpor prema novom i slično. Što je od spomenutog prevladavajuće, nastojat ćemo otkriti iz rezultata provedenog istraživanja.

Oslanjanje na državnu potporu, kao i tradicijsko odnošenje prema poljoprivrednoj djelatnosti još uvijek dominiraju u stavovima aktivnog poljoprivrednog stanovništva.

Koliko je suvremeni seljak (poljoprivrednik) spreman prijeći na nove tehnologije, koliko na novu poljoprivrednu kulturu (da to ne budu pšenica, kukuruz, ječam i zob, npr.), okvirno je pitanje ove hipoteze. Također je važno koliko seljak očekuje potporu i jamstva od države, a koliko je spreman osloniti se na vlastite resurse, posebice znanje i nove tehnologije.⁷

Za verifikaciju ovih hipoteza poslužiti će nam rezultati provedenog istraživanja u dvadesetak sela četiri slavonske županije (Osječko-baranjske, Požeško-slavonske, Brodsko-posavske i Vukovarsko-srijemske, veljača 2010.). Uzorak istraživanja je ciljani, prigodni. Činila su ga 153 obiteljska poljoprivredna gospodarstva (OPG).

3. Osnovna obilježja uzorka

Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo noviji je pojam koji se u Hrvatskoj vrlo aktualizira kada je riječ o razvoju sela i ruralnoga prostora uopće⁸. Ne

6 Informatizacija u ovom kontekstu podrazumijeva korištenje ICT-a kao osnove „informatijskog sustava“ – za prikupljanje, obradu, pohranu, diseminaciju i korištenje poslovnih informacija.

7 Poznati su temeljni problemi poljoprivrede u Hrvatskoj: politika zaštite, poticajna politika, nedostatak obrtnoga kapitala, sustav pričuva, kreditiranje tekuće proizvodnje, niska akumulacijska sposobnost poljoprivrede, denacionalizacija zemljišta, privatizacija bivših poljoprivrednih kombinata, ... (Mihalj, 1999:102)

8 Prema podacima Ministarstva poljoprivrede u Upisniku poljoprivrednih gospodarstava, u 2008. godini upisano je 177.003

samo da se OPG-ima želi aktivirati već dugo umrtvljene poljoprivredne resurse već se njima također želi proširiti paleta djelatnosti na selu. Radi se o tzv. diverzifikaciji djelatnosti ruralnog prostora⁹ koja bi sa sobom donijela poimanje profesije kao one kojom se potvrđuje društvena uloga (u ekonomskoj, tehničkoj i društvenoj podjeli rada), ali i društveni status (u vertikalnoj dimenziji socijalne mobilnosti) (Peračković, 2007:283). Događa li se to u slučaju ispitanog uzorka?

Od 170 anketnih upitnika podijeljenih Obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima dobili smo 153 ispravno popunjena i upotrebljiva za statističku obradu. Pogledajmo neka od ključnih obilježja uzorka.

Od 153 ispitanika samo ih je 25 neoženjenih. Ženskih je ispitanika bilo 23, i to uvijek kada je muž bio izvan kuće. Prosječna starost ispitanika je 47 godina (14 ih je između 22 i 30 godina, a 15 ih je starijih od 60 godina, dakle 124 ih je u intervalu između 31 i 60 godina starosti).

Prema veličini posjeda dominira onaj između 11 i 50 ha. Samo 16 ih je manjih od 3 ha, a čak 31 je veći od 50 ha (Tablica 1). Od 153 OPG-a njih čak 84 (55 %) ima zemljišni posjed veći od 10 ha, što sugerira zaključak da je u tijeku proces okrupnjavanja posjeda OPG-a.

Od 153 OPG-a ratarstvom se bavi njih 40 (26,1%), stočarstvom 7 (4,6%), ratarstvom i stočarstvom 60 (39,2%), voćarstvom i vinogradarstvom 11 (7,2%),

poljoprivrednih gospodarstava, od čega 97% otpada na obiteljska poljoprivredna gospodarstva. Otprilike polovica od ukupnog broja poljoprivrednih gospodarstava odnosi se na komercijalna gospodarstva ili ona koja ostvaruju poticaje. Druga polovica odnosi se na poljoprivredne proizvođače manjeg obujma proizvodnje, koji proizvode za vlastite potrebe i dijelom za prodaju na tržištu. Promatrajući prosječnu veličinu poljoprivrednih gospodarstava prema posjedu zemljišta, najveća gospodarstva nalazimo u županijama istočnog dijela Hrvatske. Prosjek Hrvatske je 5,9 ha, a samo 4% poljoprivrednih gospodarstava ima posjed zemljišta veći od 20 ha. Istovremeno ova kategorija gospodarstava drži čak 50% ukupne površine u posjedu. (Strategija ruralnog razvoja RH 2008. – 2013., str. 20-22)

9 Projekt diverzifikacije djelatnosti ruralnog prostora nije isto što i proces industrijalizacije i deagrarizacije 60-ih godina 20. stoljeća kojim se poljoprivredu marginalizira time što se monokulturna ekonomija (poljoprivreda) sela nastoji supstituirati aktiviranjem seoskog stanovništva izvan poljoprivrede. Sela se moderniziraju načinom života i premještanjem poljoprivrede u dopunski izvor prihoda (Defilipis, 2006:1050-1053). Diverzifikacija ruralnog prostora danas želi aktivirati što više ruralnih resursa, a ne potiskivati ih.

Tablica 1. Veličina posjeda OPG-a

Veličina posjeda OPG-a	f	%
Do 3 ha	16	105
Od 3 do 5 ha	21	137
Od 6 do 10 ha	32	209
Od 11 do 50 ha	53	346
Više od 50	31	203
Ukupno	153	10000

povrtlarstvom 7 (4,6%), a svim navedenim čak 28 (18,3%) gospodarstava. Povrtlarstvo, voćarstvo i vinogradarstvo znatno su slabije zastupljeni u odnosu na slavonsku tradiciju ratarstva i stočarstva.

No, može se postaviti i teza da je vrsta poljoprivredne djelatnosti uvjetovana veličinom zemljišnog posjeda. U Tablici 2. križane su varijable „veličina posjeda“ i „vrsta poljoprivredne djelatnosti“. Potvrdila se njihova povezanost, tj. što je veći posjed, veći je postotak poljoprivrednika koji se bave ratarstvom i stočarstvom. Povezanost varijabli mjerena je Cramerovim V koeficijentom koji iznosi 0,33 te je statistički značajan na razini $\alpha=0,05$.

Prema vlastitom imovinskom stanju (bogatstvu) ispitanici su pokazali umjereni optimizam. Naime njih 40 (26,1%) je iskazalo nezadovoljstvo. Zadovoljno ih je čak 67 (43,8%), a onih koji i jesu i nisu zadovoljni je 46 (30,1%).

Obrazovanje je uvijek bitno obilježje, a u ovoj

Tablica 2. Veličina posjeda i vrsta djelatnosti

Veličina posjeda	Vrste djelatnosti						Ukupno
	ratarstvo	stočarstvo	Rat i stoč	Vinog i voć	Povrtlars	Sve	
Do 3 ha	0 0,0 %	0 0,0 %	4 6,7%	2 18,2%	5 71,4%	5 17,9%	16 10,5%
3 – 5 ha	3 7,5%	1 14,3%	4 6,7%	5 45,5%	1 14,3%	7 25,0%	21 13,7%
6 – 10 ha	7 17,5%	2 28,6%	15 25,0%	3 27,3%	0 0,0%	5 17,9%	32 20,9%
11 – 50 ha	17 42,5%	4 57,1%	24 40,0%	0 0,0%	0 0,0%	8 28,6%	53 34,6%
Više od 50 ha	13 32,5%	0 0,0%	13 21,7%	1 9,1%	1 14,3%	3 10,7%	31 20,3%
Ukupno	40 100,0%	7 100,0%	60 100,0%	11 100,0%	7 100,0%	28 100,0%	153 100,0%

$\chi^2 = 64,65$, $df = 20$, Cramer V = 0,33, $p < 0,05$

Tablica 3. Obrazovna struktura ispitanika

Stupanj obrazovanja	Ispitanik		Roditelj	
	f	%	f	%
Bez škole	0	0	15	98
Osnovna škola	33	216	86	562
Srednja škola	104	680	44	288
Viša, visoka škola	13	85	7	46
Mr i dr. stupanj	3	20	1	7
ukupno	153	1000	153	1000

temi posebice. Tablica 3. pokazuje obrazovnu strukturu ispitanika i njihova roditelja (obrazovanijeg). Dogodila se pozitivna međugeneracijska promjena: više nema poljoprivrednika bez škole (kod roditelja čak 9,8%), smanjen je broj sa završenom osnovnom školom (s 56,2% roditelja na 21,6% ispitanika), a bitno je porastao broj sa završenom srednjom (od 28,8 % roditelja na 68% ispitanika). Udvostručio se i broj s višom, visokom te mr. i dr. stupnjem obrazovanja (od 5,3% na 10,5%).

4. Odnos prema novoj tehnologiji

Kako dominira skupina srednjoškolski obrazovanih poljoprivrednika, očekivati je da su stekli i elementarno informatičko obrazovanje. To se vidi iz pitanja o posjedovanju i korištenju osobnog računala (Tablice 4. i 5.). Čak 76,5 % ispitanika posjeduju osobno računalo, a koristi ga često ili rijetko 58,2 %.

Tablica 5. Korištenje osobnog računala

Osobno računalo koristim	f	%
Da, često	40	262
Da, rijetko	49	320
Ne koristim	64	418
Ukupno	153	1000
Više od 50	31	203
Ukupno	153	10000

Internet priključak posjeduju čak 71,9% ispitanika.¹⁰

Koliko je korištenje osobnog računala uvjetovano obrazovanjem ispitanika, istražili smo križajući varijable obrazovanje i korištenje osobnog računala (Tablica 6). Pokazala se statistički značajna veza (Sommers $d = 0,30$; $\alpha = 0,05$) koja kazuje da obrazovaniji poljoprivrednici češće posežu za računalom od onih manje obrazovanih. Unatoč činjenici što obrazovaniji poljoprivrednici više koriste računalo, iznenađuje relativno visok udio onih koji ga uopće ne koriste, posebice onih s visokom stručnom spremom.

Test pitanje iz kojega smo željeli vidjeti stvarni odnos prema internetu odnosilo se na to gdje poljoprivrednici najčešće nalaze korisne informacije za svoje gospodarenje. Iz tablice 7. vidimo da je na prvome mjestu oslanjanje na vlastito iskustvo (prosječna ocjena 2,25), a tek na šestom, posljednjem je internet (prosječna ocjena je 4,78). Kako su se ispitanici izjašnjavali o pojedinim varijablama, vidimo u Tablici 8. Uzeli smo samo najvišu (1) i najnižu (6) ocjenu. Vidimo da je najviše jedinica dobilo „vlastito iskustvo“, a najviše šestica „internet“. Na drugom

¹⁰ U ovoj anketi nije postavljano pitanje o vrsti internetskog priključka (spori 56K modemska, ISDN ili brzi Internet (ADSL i slično). Indikativno je da područja (županije) iz kojih potječe anketirana populacija pripadaju u područja najlošije pokrivenosti recentnim internetskim uslugama (širokopolasni Internet) (slijedom od najlošijeg: Županija Bjelovarsko-bilogorska (1) Virovitičko-podravaska (1), Požeško-slavonska (1), Brodsko-posavska, (3) Vukovarsko-srijemska (4) Osječko-baranjska (6). U rangu od 1 do 10 (1 je najlošije, 10 najbolje). (Izvor: ŠIROKOPOJASNI PRISTUP INTERNETU U REPUBLICI HRVATSKOJ, stanje na kraju 2008., <http://www.hakom.hr/UserDocImages/dokumenti/Stanje%20i%20razvoj%20sirokopolasnog%20pristupa%20Internetu%20u%20RH.pdf>, 20.03.2010.

Tablica 6. Obrazovanje i korištenje računala

Obrazovanje	Korištenje računala (%)			
	Ne koristim	Da, rijetko	Da, često	Ukupno
Osnovna škola	727	243	30	1000
Srednja škola	356	356	288	1000
VVV, Mr. i Dr.	188	250	583	1000

Sommers' $d = 0,30$, $p < 0,05$

je mjestu po broju jedinica „razgovor s drugim poljoprivrednicima“. Tako su kod čak 67,3% ispitanika najčešći izvor informiranja vlastito iskustvo i razgovor s drugim poljoprivrednicima, a najrjeđi savjetodavne službe Ministarstva poljoprivrede i izvori na internetu (77,1 % ispitanika im daje najnižu ocjenu). Radio i TV emisije za selo i poljoprivredu

treće su po prihvaćenosti premda imaju vrlo dugu tradiciju emitiranja, i premda jesu vrlo gledane i slušane, ipak su iza osobnog iskustva i razgovora s drugim poljoprivrednicima (prosječna ocjena 3,30).

Kada smo križali varijable „stupanj obrazovanja“ i „izvori informiranja poljoprivrednika“, uočili smo statistički značajnu vezu samo između obrazova-

Tablica 7. Izvori informiranja za unapređenje vlastitog gospodarstva

Gdje najčešće nalazite korisne informacije za unapređenje vlastitog gospodarstva?	M	Rang
1. u razgovoru s drugim poljoprivrednicima	263	2
2. oslanjam se na vlastito iskustvo	225	1
3. u specijaliziranim časopisima za poljoprivredu	388	4
4. u specijaliziranim TV i radio emisijama	330	3
5. u savjetodavnim službama Ministarstva poljoprivrede	411	5
6. na internetu	478	6

Tablica 8. Najčešći i najrjeđi izvori informiranja

Gdje najčešće nalazite korisne informacije za unapređenje vlastitog gospodarstva?	Najviša ocjena (1) f / %	Najniža ocjena (6) f / %
1. u razgovoru s drugim poljoprivrednicima	36/235	5/33
2. oslanjam se na vlastito iskustvo	67/438	5/33
3. u specijaliziranim časopisima za poljoprivredu	9/59	13/85
4. u specijaliziranim TV i radio emisijama	2/13	2/13
5. u savjetodavnim službama Ministarstva poljoprivrede	19/124	35/229
6. na internetu	11/72	83/542

Tablica 9. Obrazovanje i korištenje interneta

Obrazovanje	Izvori informiranja poljoprivrednika (%)*						Ukupno
	1	2	3	4	5	6	
Osnovna škola	61	0	30	30	61	818	1000
Srednja škola	67	77	77	115	154	510	1000
VV, Mr. i Dr.	125	313	63	63	250	188	1000

Sommers' d = 0,26, p < 0,05

*Izvori informiranja poljoprivrednika kao u tablicama 7 i 8 (od 1 do 6).

nja i korištenja interneta kao izvora informiranja (Sommers' $d = 0,26$; $\alpha = 0,05$): što je obrazovanje poljoprivrednika više, to je veći značaj/ocjena dana internetu (Tablica 9.).

Ovakav odnos prema internetu kao bazi iz koje se mogu crpiti sve vrste informacija, pa i za poljoprivrednu tehnologiju i tržište poljoprivrednih proizvoda, može biti posljedicom s jedne strane slabe obrazovanosti glede korištenja i primjene informacijsko komunikacijske tehnologije u poljoprivrednom gospodarstvu, a s druge, može biti odraz prevladavajućeg stanja u selu i poljoprivredi Slavonije i Baranje¹¹. Nespremnost na promjene, na primjenu novih znanja i tehnologija, samo je potvrda slabe inicijative u ruralnom prostoru Hrvatske. Proveru ovakve hipoteze potražili smo u pitanju „Koji biste vrstu usluga (savjeta, informacija) najviše koristili od savjetodavne službe za poljoprivredu?“ (Tablica 10.). Izdvojeno gledano, samo šestero ispitanika tražilo bi dodatno informatičko obrazovanje za novu tehnologiju proizvodnje. Dodamo li im one koji bi tražili sve od ponuđenog (67), dobivamo broj od 73 (47,7%). To pokazuje da preostalih 80 ispitanika, što je više od polovice (52,3%), nije zainteresirano za dodatno informatičko obrazovanje, bez kojega nije moguća nova tehnologija proizvodnje u poljoprivredi kao

niti korištenje svih potencijala ICT-a u poljoprivrednoj proizvodnji.

Više je faktora bitnih za uspješno bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom. Svakako je jedan od njih i obrazovanost poljoprivrednika i spremnost na preuzimanje novih tehnoloških rješenja u proizvodnji. Misle li tako ispitanici poljoprivrednici pokazuju rangiranja i prosječne ocjene u Tablici 11. (1 je najviša ocjena, 5 je najniža). Od pet ponuđenih faktora ispitanici su na prvo mjesto stavili „plodnost tla i klimatske uvjete“, a na drugo „tehnološku opremljenost“. Znakovito je da je „obrazovanost poljoprivrednika za nove tehnologije“ ispitanicima najmanje bitna (5. mjesto), a činjenica da tehnološku opremljenost rangiraju odmah iza prirodnih uvjeta, pokazuje da se i u tehnološkom pogledu oslanjanju pretežito na danas provjerene i poznate tehnologije. To se vidi i iz broja najviših (1) i najnižih (5) ocjena: plodnost tla i klimatski uvjeti dobivaju najviše jedinica (51), obrazovanje poljoprivrednika najviše petica (44, jednako kao i veličina posjeda) (Tablica 12). Državni poticaji i mjere zaštite poljoprivrede rangirane su na treće mjesto i pokazuju još uvijek snažno oslanjanje poljoprivredne proizvodnje na te mjere. Međutim izjednačen broj visokih i niskih ocjena pokazuje stasanje uvjerenja da se u poljpri-

Tablica 10. Vrsta usluga savjetodavne službe za poljoprivredu

<i>Vrste usluga koje biste tražili od savjetodavne službe za poljoprivredu</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
<i>1. dodatno informatičko obrazovanje za novu tehnologiju proizvodnje</i>	6	39
<i>2. informacije o fondovima potpore poljoprivredne proizvodnje</i>	28	183
<i>3. informacije o tržištu i cijeni određenih proizvoda za tekuću godinu</i>	33	216
<i>4. informacije o pravima na državne subvencije</i>	15	98
<i>5. sve od navedenog bih koristio</i>	67	438
<i>6. ništa od navedenog ne bih koristio</i>	4	26
<i>Ukupno</i>	153	1000

11 Tome u prilog idu i rezultati križanja varijable „obrazovanje“ s varijablama „veličina posjeda“, „tehnološka opremljenost“, „obrazovanost za nove tehnologije“, „državni poticaji“ i „plodnost tla i klima“. Niti u jednom slučaju nije dobivena statistički značajna veza.

Tablica 11. Faktori bitni za uspješnu poljoprivrednu djelatnost

Faktori bitni za uspješnost u poljoprivrednoj proizvodnji.	M	Rang
1. veličina poljoprivrednog posjeda	318	4
2. tehnološka opremljenost	271	2
3. obrazovanost poljoprivrednika za nove tehnologije	350	5
4. državni poticaji i mjere zaštite poljoprivredne djelatnosti	301	3
5. plodnost tla i klimatski uvjeti	256	1

Tablica 12. Bitni i nebitni faktori za uspješnu poljoprivrednu proizvodnju

Faktori bitni za uspješnost u poljoprivrednoj proizvodnji.	Najviša ocjena (1) f / %	Najniža ocjena (5) f / %
1. veličina poljoprivrednog posjeda	11/72	11/72
2. tehnološka opremljenost	20/131	2/13
3. obrazovanost poljoprivrednika za nove tehnologije	16/105	11/72
4. državni poticaji i mjere zaštite poljoprivredne djelatnosti	17/111	11/72
5. plodnost tla i klimatski uvjeti	17/111	23/150

vredi treba osloniti na druge čimbenike dok ih gotovo isti takav broj smatra da su poticaji prvi čimbenik poljoprivredne proizvodnje.

Iako ispitanici u svojim odgovorima ne postavljaju uočljivu vezu između važnosti obrazovanja i primjene nove tehnologije u poljoprivrednoj proizvodnji, pogledajmo ulažu li oni u nabavku nove tehnologije (Tablica 13). U posljednje tri godine samo je na 9 OPG-a uloženo u nova proizvodna rješenja (informatizaciju proizvodnje). Većina gospodarstava održava postojeću tehnologiju (58,8%) ili ništa ne ulaže (35,3%). To može biti posljedica teškog stanja u poljoprivredi i nedostatka sredstava, o čemu nam govori i Tablica 14. Naime, tek nešto više od trećine ispitanika (36,6%) redovito koristi suvremene agrotehničke mjere u proizvodnji. Više od polovine (53,6%) ih nema dovoljno novca za sve potrebne mjere, a njih 15 (9,8%) uzda se samo u prirodu.

Traže li seljaci krivca za ovakvo stanje, nastojali smo saznati kroz pitanje „Što najviše nedostaje slavonsko-baranjskoj poljoprivredi da bi postala perspektivnom djelatnošću?“ U Tablici 15. vidimo

da 65 (42,5%) poljoprivrednika izdvojeno stavlja nedostatak državne zaštite kao ključni problem. Samo jedan više ispitanik (65) drži da nedostaje sve od 1 do 4. Ostali se činitelji uglavnom ne izdvajaju (samo je npr. 5 ispitanika mišljenja da je nedostatno obrazovanje poljoprivrednika).

Tablica 13. Investiranje u nova tehnološka rješenja na OPG-u

Da li ste u posljednje tri godine investirali u nova tehnološka rješenja na Vašem OPG-u?	f	%
1. nisam ništa investirao u nova tehnološka rješenja	54	353
2. investirao sam u poboljšanje postojeće tehnologije (strojeva za obradu)	90	588
3. investirao sam u nova rješenja koja do sada nisam imao (informatizacija proizvodnje)	9	59

Tablica 14. Uporaba suvremenih agrotehničkih mjera

U vlastitoj poljoprivrednoj proizvodnji	f	%
1. redovito primjenjujem sve suvremene agrotehničke mjere (izbor sjemena, obrada tla, zaštita, prikupljanje i čuvanje uroda).	56	366
2. koristim samo neke mjere, jer za sve nemam dovoljno novca.	82	536
3. oslanjam se pretežno na prirodne uvjete (kvalitetu tla i klimu).	15	98
Ukupno	153	10000

Tablica 15. Što najviše nedostaje poljoprivredi Slavonije i Baranje

Slavonsko-baranjskoj poljoprivredi najviše nedostaje	f	%
1. kvalitetna državna zaštita poljoprivredne proizvodnje	65	425
2. dovoljno velik zemljišni posjed (posjed je još uvijek usitnjen)	7	46
3. uporaba suvremene tehnologije proizvodnje	10	65
4. kvalitetno obrazovanje samih poljoprivrednika	5	33
5. nedostaje sve navedeno	66	431
Ukupno	153	10000

5. Zaključne teze

Uvijek kada se istražuje neki društveni problem, pokušavaju mu se utvrditi uzroci. Pritom ih se nastoji razvrstati na bitne i one manje bitne, izravne i neizravne, pa ako ni to ne daje jasan odgovor na problem, skloni smo tragati za njegovim latentnim dimenzijama. U našem slučaju pokušali smo odgovoriti na dva temeljna pitanja postavljena kroz dvije hipoteze. Pritome smo dotaknuli izravne i neizravne činitelje postojećeg stanja.

Za prvu hipotezu pokušali smo odgovoriti gdje su razlozi slabe tehnološke opremljenosti i nedovoljne primjene suvremenih tehnoloških rješenja u OPG-u Slavonije i Baranje. Iz analize odgovora uočili smo da je obrazovanje vrlo nisko vrednovano kada je riječ o njegovoj važnosti za samu poljoprivrednu djelatnost. Iako su ispitanici znatno obrazovaniji od svojih roditelja, oni nisu skloni internetu i novim informacijsko komunikacijskim tehnologijama. Tako je u nova tehnološka rješenja ove vrste u

posljednje tri godine investiralo samo 5,9% ispitanika, a redovitu primjenu suvremenih agrotehničkih mjera prakticira njih nešto više od trećine. Koliko je to posljedica nedostatka materijalnih sredstava (osiromašivanja seljačkih gospodarstava), a koliko nespremnosti na prihvaćanje novih rješenja u poljoprivredi dijelom je odgovoreno u provjeri druge hipoteze.

U drugoj hipotezi smo tvrdili da oslanjanje na državnu potporu, kao i tradicijsko odnošenje prema poljoprivrednoj djelatnosti još uvijek dominiraju u stavovima aktivnoga poljoprivrednog stanovništva. U odgovorima ispitanika to se pokazalo uglavnom točnim. Tako npr. najčešće se u proizvodnji ispitanici oslanjaju na vlastito iskustvo i savjete drugih poljoprivrednika, a najmanje se informiraju o novim rješenjima na internetu. Najzastupljenije orijentacije u proizvodnji na OPG-ima jesu ratarstvo i stočarstvo, a što je u tradiciji ovoga kraja i u pozitivnoj je korelaciji s veličinom posjeda. Također ispitanici smatraju da im je za uspješno bavljenje poljoprivredom najvažnije plodno tlo i klima, državni poticaji i potrebna mehanizacija, dok je obrazovanje poljoprivrednika za nove tehnologije proizvodnje na posljednjem mjestu. Kvalitetna državna politika prema poljoprivredi je ono što čak 42,5% ispitanika stavlja kao glavni trenutni nedostatak za selo i poljoprivredu pa je implicite država prozvana kao glavni krivac za loše razvojne mogućnosti slavonskog sela i poljoprivrede. Znakovito je da su seljaci ipak umjereni optimisti, jer ih samo 26% iskazuje nezadovoljstvo vlastitom imovinom.

Ovo, kao i slična istraživanja sela i seljaštva, upozorava na bitnu činjenicu usporenosti razvojnih promjena kako u poljoprivredi kao, ipak, glavnoj djelatnosti ruralnog prostora Slavonije i Baranje, tako i u selu kao dominirajućem tipu naselja ove regije. Promjene koje država potiče, a koje uglavnom seljaci i traže, svode se na sigurnost otkupa poljoprivrednih proizvoda i njihovu zajamčenu cijenu, kao i na zajamčene poticaje koji seljaku omogućavaju sjetvu. Takve intervencije nisu dugoročne razvojne promjene, što je vidljivo iz brojnih nesporazuma države i seljaka koji se periodično javljaju. Obrazovanje za novu tehnologiju proizvodnje kao i za nove poljoprivredne kulture, ipak je jedini put prema

konkurentnosti hrvatske poljoprivrede i bogaćenja sela. Ulaganje u ovakav projekt bilo bi pravi put u osamostaljivanje OPG-a i njihov daljnji razvoj bez državnog tutorstva.

LITERATURA

1. Abercrombie, N., Hill, S., Turner, B. (2008). *Rječnik sociologije*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk.
2. Castells, M. (2000). *Uspon umreženog društva*, Zagreb, Golden marketing.
3. Cifrić, I. (1999). Globalizacija i ruralni razvoj, Zagreb, „Sociologija sela“, Vol. 37, No. 4(146), str. 387-405.
4. Defilipis, Josip (2006). Promjene u poljoprivredi i selu Dalmacije u posljednjih stotinjak godina, Zagreb, „Društvena istraživanja“ Vol. 15, No. 6, str. 1047-1062.
5. Drucker, Peter (2007). *Upravljanje u budućem društvu*, Zagreb, M.E.P. Consult.
6. Gavazzi, Milovan (1991). *Baština hrvatskog sela*, Zagreb, Otvoreno sveučilište.
7. Mendras, H. (1986). *Seljačka društva*, Zagreb, Globus.
8. Mihalj, P. (1999). Što hrvatskoj poljoprivredi donosi članstvo u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji?, Zagreb, „Politička misao“, Vol. 36, No. 1., str. 101-112.
9. Peračković, Krešimir (2007). Promjene u strukturi zanimanja u Hrvatskoj od 1971. do 2001. – Od ratara do konobara, Zagreb, „Sociologija i prostor“, Vol. 45, No. 3-4, str. 377-397.
10. Strategija ruralnog razvoja RH 2008. – 2013., Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja RH, www.mps.hr
11. Swedberg, Richard (2006). *Načela ekonomske sociologije*, Zagreb, MATE – Zagrebačka škola ekonomije i managementa.
12. Šundalić, A. (2009). Human resources in the rural area of Slavonia and Baranja – the new rural image, u zborniku: Barković, D., Runzheimer, B. (ur.) *Interdisciplinary Management Research V* /, Osijek: Sveučilište "Josip Juraj Strossmayer" u Osijeku, 2009., str. 43-54.
13. <http://www.hakom.hr/UserDocsImages/dokumenti/Stanje%20i%20razvoj%20siropopojasnog%20pristupa%20Internetu%20u%20RH.pdf>, 20.03.2010.

POPIS TABLICA

- Tablica 1. Veličina posjeda OPG-a
Tablica 2. Veličina posjeda i vrsta djelatnosti
Tablica 3. Obrazovna struktura ispitanika
Tablica 4. Posjedovanje osobnog računala i internet priključka
Tablica 5. Korištenje osobnog računala
Tablica 6. Obrazovanje i korištenje računala
Tablica 7. Izvori informiranja za unapređenje vlastitog gospodarstva
Tablica 8. Najčešći i najrjeđi izvori informiranja
Tablica 9. Obrazovanje i korištenje interneta
Tablica 10. Vrsta usluga savjetodavne službe za poljoprivredu
Tablica 11. Faktori bitni za uspješnu poljoprivrednu djelatnost
Tablica 12. Bitni i nebitni faktori za uspješnu poljoprivrednu proizvodnju
Tablica 13. Investiranje u nova tehnološka rješenja na OPG-u
Tablica 14. Uporaba suvremenih agrotehničkih mjera
Tablica 15. Što najviše nedostaje poljoprivredi Slavonije i Baranje

Antun Šundalić, Ph.D.

Faculty of Economics in Osijek

Josip Mesarić, Ph.D.

Faculty of Economics in Osijek

Željko Pavić, B.A.

Faculty of Economics in Osijek

TODAY'S PEASANT AND INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY

SUMMARY

The society and technology determine, by their specificities, the culture of an epoch, of an area and of the people that inhabit it. The modernity is primarily determined by I.C.T. so that the society is often called information society and culture the culture of the information age. Under such circumstances, one can hardly find a living space and activity which are not affected by I.C.T. In this paper, the authors analyze the intensity of the presence of I.C.T. in the rural area and in agricultural activities in Slavonia and Baranja.

It is well known that in sociology a "peasant" means a way of life, culture of a certain region and time. Most frequently, this notion used to be determined by an attribute of autarchy and a firm existential orientation to nature. Today, the "peasant" has lost its original meaning. His space is more often determined by a "family farm" and his relation with nature is significantly characterized by technology. To what extent is technology nowadays - in particular I.C.T. - present in the production and in the way of life on a family farm in Slavonia and Baranja and what is the attitude of today's peasant towards it, is explored by the authors of this paper. A survey was made on the sample of 153 family farms in Slavonia and Baranja.

KEY WORDS

peasant, family farm, information and communications technology, the country, agriculture